

Z. COVACEF

## RELIEFURI INEDITE DIN MUZEUL DE ARHEOLOGIE CONSTANȚA.

Dintre materialele arheologice, de o mare bogăție și varietate, care reflectă arta antică în Dobrogea, sculptura este domeniul cel mai reprezentativ. Plăcile votive cu reliefuri și statuetele de epocă elenistică și romană sînt executate de meșteri inegal dotați. Se întîlnesc piese ce ating o mare finețe artistică, dar, în același timp și foarte multe lucrări realizate cu stîngăcie<sup>1</sup>.

În această notă vom încerca să prezentăm cîteva fragmente inedit de statui și basoreliefuri, de epocă elenistică și romană care se păstrează în colecțiile Muzeului de arheologie Constanța. Sculpturile au fost, în majoritate, descoperite la Tomis<sup>2</sup>. În această cetate vest-pontică și în epoca romană se manifestă cu multă vigoare formele de cult grecești și greco-orientale, continuînd tradițiile epocii elenistice<sup>3</sup>. Multe dintre zei-tăți sînt încă adorate în formele de cult grecești<sup>4</sup>. În același timp însă, sincretismul religios apare pe multe din reprezentările de cult cunoscute în Dobrogea. Și ne referim aici în special la Cavalerul Trac, divinitate tracică, care în epoca romană, este înfățișată sub chipul lui *Hero* sau *Hero Domnus* și al cărei cult a fost adoptat atît de grecii din Pontul Stîng cît și de romanii veniți în provinciile tracice<sup>5</sup>.

Dintre divinitățile pantheonului greco-roman de ale căror reprezentări de cult ne ocupăm aici se află Apollo, Cybela, Dioscurii și Nemesis.

<sup>1</sup> Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 222.

<sup>2</sup> Exceptînd reliefurile de la nr. 2 și 7, care provin de la Mangalia și respectiv din colecția Slobozianu.

<sup>3</sup> G. Bordenache, *Contributi per una storia dei culti e dell'arte nella Tomi*, în *Studii Clasice*, VI, 1964, p. 177.

<sup>4</sup> Em. Popescu, *Un document epigrafic inedit de la Histria și cultul Cybelei*, în *SCIV*, V, 3—4, 1954, p. 459.

<sup>5</sup> Cf. G. Karazow, *Die Denkmäler der thrakischen Reiter-gottes in Bulgarien*, în *Diss. Pann.*, II, 14, 1938, Budapesta; E. Will, *Le relief culturel greco-romain*, 1955, Paris; Ivan Venedikov, *Le sincretisme religieux en Thrace à l'époque romaine*, în *Acta Antiqua Philippopolitana*, Sofia, 1963.

1. Apollo<sup>6</sup> (fig. 1). Constanța<sup>7</sup>. Inv. 1921. În. 0,230 m, lăț. 0,160 m. Din statuie se păstrează astăzi numai capul, și acesta parțial deteriorat<sup>8</sup>. Statuia este lucrată din marmoră albă de bună calitate.

Părul ondulat, pieptănat cu cărare la mijlocul capului, este strâns la spate într-un coc. Pe cap zeul poartă o cunună de frunze de laur, mediocru realizată. Sprâncenele, conturate prin șlefuire, sub o frunte lată, încearcă să redea măreția olimpică a divinității. Ochii, mult adânciți în orbite, fără pupile, sînt larg deschiși. Gura mică cu buze stîngaci realizate, nasul distrus, ca și întreaga parte inferioară a figurii, care este deteriorată, strică armonia feții.

Caracterul clasic al reprezentării ca și tehnica folosită ne îndeamnă să considerăm că ne aflăm în fața unui artizan, care încearcă să copieze lucrări de o mai bună factură. Probabil statuia este o lucrare de serie din atelierele microasiatice<sup>9</sup>.

Felul în care au fost realizați ochii, adânciți în orbite, fără pupile, ne îndreaptă către modelele din sec. I—II e.n. Dar realizarea neglijentă a părului și mai ales a coroanei din frunze de laur, dacă nu este o stîngăcie a sculptorului, ne îndeamnă să urcăm datarea spre sfîrșitul acestei perioade<sup>10</sup>.

2. Cybela<sup>11</sup> (fig. 2). Mangalia<sup>12</sup>. Inv. 6814. În. 0,185 m, lăț. 0,180 m. gros. 0,090 m. Din statueta se mai păstrează astăzi doar partea inferioară, de la talie în jos. Marmora în care s-a cioplit statuia este de culoare ușor gălbuie. Zeița este reprezentată așezată pe tron. Poartă un chiton lung, ușor drapat, ce lasă să se vadă picioarele de la glezne. Un voal, ce cobora probabil de pe umărul drept al divinității, trece peste genunchi și ușor drapat, alunecă pe lângă piciorul stîng.

Sculpturi asemănătoare au fost descoperite la Histria<sup>13</sup> și Tomis<sup>14</sup>. Strînsele analogii cu acestea ne îndeamnă să atribuim epocii elenistice statueta prezentată aici.

3. Cybela (fig. 3). Constanța<sup>15</sup>. Inv. 1977. În. 0,175 m, lăț. 0,185 m, gros. 0,085 m. Statueta, lucrată din marmoră alb-gălbuie, este mult deteriorată. Lipsesc : capul și partea superioară a trunchiului pînă la piept, mîna dreaptă precum și partea inferioară a statuetei.

<sup>6</sup> Pentru cultul lui Apolo la Tomis, vezi I. Stoian, *Tomitana*, Ed. Acad., București, 1963, p. 153 și pp. 158—159.

<sup>7</sup> Descoperire întimplătoare, din 1957, pe str. Filimon Sirbu. Cf. V. Canarache și colaboratorii, *Muzeul de arheologie Constanța*, 1961, p. 73 și p. 78; V. Canarache, *Tomis*, Ed. Meridiane, București, 1961, p. 29, fig. 17.

<sup>8</sup> Cf. V. Canarache, *Muzeul de arheologie din Constanța*, Constanța 1967, p. 44.

<sup>9</sup> Cf. G. Bordenache, *op. cit.*, pp. 177—178.

<sup>10</sup> Pentru coafura de epocă și modul în care au fost realizați ochii, vezi G. Bordenache, *Sculpture grece e romane*, I, București, 1969, pl. XVII, 32 și pl. LV, 125 G.

<sup>11</sup> Pentru cultul Cybelei, vezi I. Stoian, *op. cit.*, pp. 107—108; Em. Popescu, *op. cit.*, pp. 459—460.

<sup>12</sup> Nu se cunosc condițiile de descoperire.

<sup>13</sup> G. Bordenache, *Sculpture...*, pp. 32—33, nr. 42, pl. XXI, 42.

<sup>14</sup> G. Bordenache, *op. cit.*, p. 34, nr. 47 și pl. XXII, 47.

<sup>15</sup> Descoperită în 1959, în Piața Ovidiu cu ocazia săpăturilor de fundație pentru blocul B.



Fig.1. Apollo. Constanța. Sec. I—II c.n.



Fig. 2. Cybela. Mangalia. Epoca elenistică.

Cybela este așezată pe tron. Poartă chiton și himation care sînt mult drapate. Un voal coboară de pe umărul drept, trece peste genunchi și alunecă pe lingă piciorul stîng al zeiței.

În stînga, jos, apare un leu stînd pe labele din spate în poziție de așteptare. Gura leului, ca și ochii, sînt realizate prin cîte o scobitură. Coama, mult răvășită, este redată prin reliefări ale pietrei.

Deși sculptorul a încercat să redea toate cutele veșmintelor, observăm o realizare stîngace, ce încarcă de fapt statueta. De asemeni, redarea leului nu este prea bine realizată.

Putem așeza statueta noastră alături de una asemănătoare, descoperită la Histria și datată în sec. II—III e.n., deși analogia nu este perfectă <sup>16</sup>.

<sup>16</sup> G. Bordenache, *op. cit.*, pp. 35—36, nr. 54 și pl. XXV, 54.

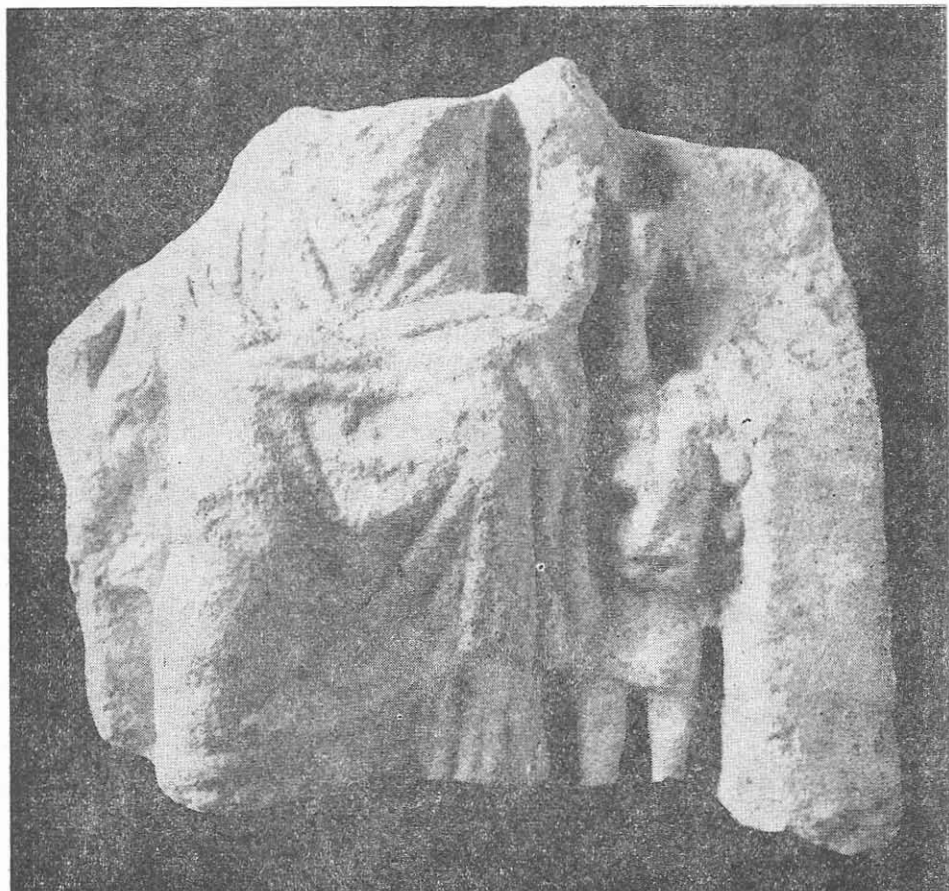


Fig. 3. Cybela. Constanța. Sec. II—III e.n.

Deși lipsește o mare parte din statueta, realizarea stângace a faldurilor, ne face să ne gândim la arta secolului III e.n.

4. Dioscurii<sup>17</sup>, (fig. 4). Constanța<sup>18</sup>. Inv. 16.041. În. 0,315 m. lăț. 0,218 m, gros. 0,135 m. Din basorelief se păstrează doar un fragment. A fost lucrat din marmoră alb-vineție zaharoasă.

Din basorelief au rămas două registre, fragmentare. Din registrul superior se mai pot vedea picioarele unei divinități feminine, de la glezne, acoperite de un chiton foarte lung. Gîndindu-ne la cutele făcute

<sup>17</sup> Pentru cultul Dioscurilor la Tomis: D. M. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomis*, București, 1915, p. 144; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 228; Daremberg-Saglio, *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines*, Paris, 1889, p. 256; DID, I, Ed. Acad., București, 1965, p. 258.

<sup>18</sup> Nu se cunosc condițiile de descoperire.



Fig. 4. Dioscuri. Constanța. Sec. II—III e.n.

de acest veșmînt, presupunem că divinitatea era reprezentată așezată pe un tron.

Registrul inferior păstrează imaginea unuia din cei doi Dioscuri, în repaus<sup>19</sup>. Acesta este înfățișat din față, nud, cu mantia prinsă în jurul gîtului. Din cauza eroziunii nu se pot distinge trăsăturile chipului. Cu mîna stîngă, ridicată în sus, ține o lance lungă. În spatele său și

<sup>19</sup> Daremberg-Saglio, *Dictionnaire...*, cap. Dioscuri și fig. 2445; R. Cagnat și V. Chapot, *Manuel d'archéologie grecques et romaines*, Paris, 1917, p. 405.

lateral se află calul. Partea din față a calului este acoperită de mantia și corpul Dioscurului.

Lucrarea este de un slab nivel artistic și fără o păstrare a proporțiilor dintre zeu și animal, Dioscurul depășind animalul.

Relieful a fost lucrat de un meșter puțin priceput. Realizarea stîngace a reprezentărilor din registrul inferior, ne îndeamnă să-l datăm în epoca romană, cu multă probabilitate în sec. II—III e.n., spre sfîrșitul acestei perioade <sup>20</sup>.

5. Nemesis (fig. 5). Constanța <sup>21</sup>. Inv. 6298. În. 0,265 m, lăț. 0,180 m, gros. 0,030 m. Placa votivă lucrată din marmoră alb-vineție, se păstrează în condiții bune. Coltul din stînga jos, spart, a putut fi recuperat, astfel că imaginea este completă.

Basorelieful este încadrat de un chenar simplu, fără decor, mai lat în partea de jos și cu frontonul arcuit. În centru este reprezentată Nemesis în picioare, sprijinindu-se pe piciorul stîng, atitudine ce îi arcuiește ușor șoldul. Piciorul drept este puțin îndoit din genunchi.

Zeița este înveșmîntată cu chiton și himation lung și poartă pe cap un văl ce cade peste umeri, traversînd apoi pieptul de la stînga spre dreapta. În mîna dreaptă ține balanța, care are unul din talere sculptat pe chenar. În mîna stîngă ține un *volumen* sau instrumentul de măsurat. În stînga, jos, la picioarele divinității este sculptat un grifon, din profil, în mișcare spre stînga, cu labele din față săpate în chenar. Labele din spate le sprijină pe o jumătate de disc, probabil reprezentînd globul, sau roata destinului.

Basorelieful nu excelează prin calități artistice. Toate detaliile sînt abia schițate, unele elemente ale reprezentării sînt sculptate pe chenar, ceea ce denotă slabele posibilități artistice ale meșteșugarului care a realizat acest basorelief.

Asemenea imagini votive ale zeiței, aparțin gustului provincial din epoca romană tîrzie, așa cum se observă pe multe din basoreliefurile cu reprezentarea lui Nemesis <sup>22</sup>.

Tipul de chenar folosit la acest basorelief se întîlnește mai des la exemplare datate la începutul secolului III e.n. <sup>23</sup>.

Considerăm că placa votivă prezentată de noi, lucrată în stilul provincial roman, poate fi datată în sec III e.n., probabil începutul acestui secol.

<sup>20</sup> Din literatura consultată, nu cunoaștem vreun basorelief înfățișînd Dioscurii, în care să apară o reprezentare apropiată de cea a reliefului nostru.

<sup>21</sup> Placa votivă a fost descoperită la Fabrica de Celuloză Palas, Constanța.

<sup>22</sup> G. Bordenache, *op. cit.*, p. 53.

<sup>23</sup> Pentru chenare de acest tip, vezi G. Bordenache, *op. cit.*, p. 56, nr. 95 și pl. XLIV, 95, p. 57, nr. 99 și pl. XLV, 99, p. 58, nr. 101 și pl. XLVI, 101, p. 62, nr. 112 și pl. L, 112.



Fig. 5. Nemesis. Constanța. Sec. III e.n.

6. Cavalerul Trac (fig. 6). Constanța<sup>24</sup>. Inv. 17559. În. 0,240 m, lăț. 0,210 m, gros. 0,090 m. Basorelieful este lucrat din marmoră albă. Relieful este încadrat de un chenar mai lat la bază și subțiat pe celelalte laturi.

<sup>24</sup> Descoperit în 1967, pe locul vechii gări, la —5 m.



Fig. 6. Cavalerul Trac. Constanța. Sec. II—III e.n.

Scena prezintă pe Cavalerul Trac mergînd cu calul spre dreapta. Divinitatea este prezentată cu figura și torsul din față, iar piciorul drept din profil. Corpul este înveșmîntat într-o tunică scurtă, iar hlamida, prinsă în față cu o agrafă și trecută peste umeri, flutură în vînt. În mîna dreaptă, ridicată deasupra capului, Eroul ține o suliță scurtă. Cu mîna stîngă ridicată la înălțimea umărului, Cavalerul trage friul, întorcînd capul calului puțin spre dreapta.



Fig. 7. Cavalerul Trac. Col. Slobozianu. Sec. II—III e.n.

Calul ține piciorul drept din față pe un altar rotund cu baza și partea superioară puțin profilate. Coama, deasă și scurtă, este redată prin linii incizate succesive. În același mod este realizată și coada lungă, puțin ridicată. Picioarele calului au fost lucrate bine, aproape perfect.

În fața Eroului, dar înapoia altarului, se află copacul sacru, ale cărui crengi, mult stilizate, se pleacă în fața Cavalerului Trac. Pe trunchiul copacului, abia vizibil, un șarpe, întinde capul spre gîtul calului.

Relieful este o lucrare de bună factură tehnică, cu siguranță un produs al atelierelor din Moesia. Face parte din seria ce-l reprezintă pe Cavalerul Trac în chip de vînător<sup>25</sup>.

Datorită facturii bune<sup>26</sup>, putem data basorelieful în sec. II—III e.n.

7. Cavalerul Trac (fig. 7). Col. Slobozianu. Inv. 15817. În. 0,160 m, lăț. 0,123 m, gros. 0,032 m. Basorelieful, fragmentar, este lucrat dintr-o marmoră alburie, opacă, șlefuită cu multă atenție.

Un chenar simplu, arcuit în partea superioară încadra scena. Din relief se mai păstrează partea din față a calului, lucrată cu multă acuratețe: sînt redată nările umflate, parcă ar necheza, ochii, urechea dreaptă, lăsată spre spate și coama. Hamul este redat prin cîteva linii incizate și cu toate că zăbala este adînc înfiptă în gură pentru a opri calul, frîul, reliefat, este lăsat liber. Piciorul drept, care se vede doar pînă la genunchi, pare că se sprijină pe un altar.

Din Cavaler nu se mai vede decît genunchiul piciorului drept.

Sub botul calului apare zeița Cybela<sup>27</sup>, așezată pe tron, purtînd un văl pe cap.

Din micul fragment care a ajuns pînă la noi, ne dăm seama că sculptorul a acordat multă atenție pentru redarea cît mai amănunțită a calului, dar, datorită erodării, nu ne putem da seama dacă și zeița a fost tot atît de îngrijit sculptată.

Chenarul, arcuit în partea superioară, ne îndreptățește să datăm acest basorelief în sec. II e.n. și prima parte a sec. III e.n., deși alte elemente care ne-ar putea asigura datarea lipsesc, datorită stării fragmentare<sup>28</sup>.

## RELIEFS INÉDITS DU MUSÉE D'ARCHÉOLOGIE DE CONSTANTZA

### Résumé

On présente quelques fragments inédits de statues et de bas-reliefs, de l'époque hellénistique et romaine, trouvés à Constantza ou à Mangalia et conservés dans les collections du Musée d'Archéologie de Constantza.

1. On a retrouvé une statue d'Apollon, en marbre blanc, de bonne qualité, dont on ne conserve que la tête. La pièce est datée du I<sup>er</sup>—II<sup>e</sup> s. de n.è.

2. Une statuette qui représente Cybèle. Elle a été trouvée à Mangalia. Le marbre est d'une teinte un peu jaune. On ne conserve que la partie inférieure, à partir de la taille. La sculpture est attribuée à l'époque hellénistique.

3. Une autre statuette de Cybèle, en marbre blanc-jaunâtre, découverte à Constantza. La pièce, très détériorée, est datée du II<sup>e</sup>—III<sup>e</sup> s. de n.è.

<sup>25</sup> C. Scorpan, *Cavalerul Trac*, Constanța, 1966, p. 7, tip I a.

<sup>26</sup> Găsim o analogie pentru această piesă la G. Bordenache, *op. cit.*, pp. 108—109, nr. 234 și pl. XCVIII, 234.

<sup>27</sup> Cybela apare deseori în compania Cavalerului Trac. Cf. și G. Bordenache, *op. cit.*, p. 106, nr. 222; C. Scorpan, *op. cit.*, pp. 68—69, fig. 34 și pp. 72—79, fig. 38—39; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 222 și fig. 57.

<sup>28</sup> Vezi *supra* nota 20.

4. Un bas-relief fragmentaire, à deux registres, représente, au registre inférieur, les Dioscures. Par suite de son mauvais état, on ne possède plus qu'un seul Dioscure. Au registre supérieur on voit les jambes d'un personnage féminin. II<sup>e</sup>—III<sup>e</sup> s. de n.è.

5. Plaque votive en marbre blanc-bleuâtre, avec la représentation de la déesse Némésis. Faible niveau artistique. Découverte également à Constantza et datée du début du III<sup>e</sup> s. de n.è.

6. Un beau bas-relief, exécuté en marbre blanc, représentant le Chevalier Thrace. Découvert à Constantza. Vu sa bonne exécution technique, il a été daté pour le II<sup>e</sup>—III<sup>e</sup> s. de n.è.

7. Un petit fragment d'un bas-relief représentant le Chevalier Thrace. Il a été daté pour le II<sup>e</sup> s. de n.è.

#### *Table des figures*

Fig. 1. Apollon. Constantza. I<sup>er</sup>—II<sup>e</sup> s. de n. è.

Fig. 2. Cybèle. Mangalia. Epoque hellénistique.

Fig. 3. Cybèle. Constantza. II<sup>e</sup>—III<sup>e</sup> s. de n. è.

Fig. 4. Dioscures. Constantza. II<sup>e</sup>—III<sup>e</sup> s. de n. è.

Fig. 5. Némésis. Constantza, III<sup>e</sup> s. de n. è.

Fig. 6. Le Chevalier Thrace. Constantza. II<sup>e</sup>—III<sup>e</sup> s. de n. è.

Fig. 7. Le Chevalier Thrace. Col. Slobozeanu. II<sup>e</sup>—III<sup>e</sup> s. de n. è.

### **UNEDIERTE RELIEFS IM ARCHÄOLOGISCHEN MUSEUM CONSTANȚA**

#### *Zusammenfassung*

Verf. stellt einige unedierte Bruchstücke von Statuen und Flachreliefs aus der hellenistischen und der römischen Zeit dar, die in Tomis oder Kallatis gefunden und in die Sammlungen des Archäologischen Museums Constanța aufgenommen wurden.

1. Von einer Apollostatue aus weißem gutem Marmor ist nur der Kopf gefunden worden und erhalten geblieben. 1.-2. Jh.u.Z.

2. Von einer Kybele-Statuette aus leicht gelblichem Marmor, die in Mangalia gefunden wurde, ist nur der Teil von der Taille abwärts erhalten geblieben. Hellenistische Zeit.

3. Eine andere Kybele-Statuette aus weiß-gelblichem Marmor wurde in Constanța gefunden. Die stark beschädigte Statuette datiert aus dem 2.—3. Jh. u.Z.

4. Bruchstück eines Flachreliefs in zwei Registern. Auf dem unteren Register die Dioskuren, davon durch den Bruch nur noch einer sichtbar ist. Auf dem oberen Register sind die Füße einer weiblichen Figur sichtbar. 2.-3. Jh.u.Z.

5. Votivtafel aus weißbläulichem Marmor mit künstlerisch schwacher Darstellung der Nemesis. Fundort ebenfalls Constanța. Anfang des 3. Jh. u.Z.

6. Schönes Flachrelief aus weißem Marmor mit Darstellung des Thrakischen Reitergottes. Fundort Constanța. Wegen der guten technischen Ausführung ins 2.-3. Jh.u.Z. datiert.

7. Kleines Bruchstück aus einem Flachrelief des Thrakischen Reitergottes. 2.-3. Jh.u.Z.

#### *Erklärung der Abbildungen*

Abb. 1. — Apollo, Constanța. 1.—2.Jh. u.Z.

Abb. 2. — Kybele, Mangalia. Hellenistische Zeit.

Abb. 3. — Kybele, Constanța. 2.—3.Jh. u.Z.

Abb. 4. — Dioskuren, Constanța. 2.—3.Jh. u.Z.

Abb. 5. — Nemesis, Constanța. 3.Jh. u.Z.

Abb. 6. — Thrakischer Reitergott, Constanța. 2.—3. Jh. u.Z.

Abb. 7. — Thrakischer Reitergott, Sammlung Slobozianu. 2.—3.Jh. u.Z.